
ภาควิชาการ/ภาษาไทย
ตอนที่ ๒ พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ มนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์

၁၇၆

การพัฒนาพระบัณฑิตอาสา : กระบวนการเรียนรู้

□ พระครูพิพิธสุตาทร (บุญช่วย สิริธโร)
รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

๑. บทนำ

ปัจจุบันชุมชนชนบทของประเทศไทยมีความเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก โดยมีบุคคลจากภายนอกชุมชนเข้าไปมีบทบาทต่อชุมชนชนบทในฐานะของผู้ปกครอง ผู้ทำหน้าที่สอน ผู้ทำหน้าที่พัฒนา ผู้ช่วยเหลือด้านการเกษตร และผู้ช่วยเหลือสงเคราะห์ประชาชนด้านอื่น ๆ ตามที่รัฐบาลได้มอบหมายให้มาทำหน้าที่ พระสงฆ์ในชุมชนถูกลดบทบาทลง กระทั่งเหลือบทบาทที่สำคัญเพียงเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา นอกจากนี้ปัจจัยภายนอกจะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ยังมีมูลเหตุจากปัจจัยภายในอีก ๒ ประการที่ทำให้พระสงฆ์ถูกลดบทบาทลง คือ (๑) พระสงฆ์ไม่พยายามปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่พยายามประยุกต์ความเจริญต่าง ๆ เหล่านั้นมาสร้างเสริมบทบาทของตนเองขึ้นใหม่ และ (๒) การสูญเสียภาวะผู้นำทางปัญญาของพระสงฆ์ เนื่องจากพระสงฆ์ไม่สนใจศึกษาความรู้และเทคนิควิธีการสมัยใหม่ การปฏิเสธความรู้เช่นนี้เป็นผลให้พระสงฆ์ไม่สามารถเข้าใจถึงสภาพปัญหาและโครงสร้างสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ ไม่เข้าใจในมูลเหตุของปัญหาที่ประชาชนประสบอยู่ ประชาชนจึงต้องหันไปพึ่งสถาบันอื่น ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชุมชนชนบทที่เคยแนบแน่นก็เริ่มห่างกันออกไป (พระราชวรมุณี, ๒๕๒๓)

ชนบทของประเทศไทยในช่วงที่ผ่านมา แม้จะได้รับการพัฒนาอย่างมาก แต่ส่วนมากก็เป็นเพียงการพัฒนาทางด้านวัตถุ ยังขาดมิติการพัฒนาทางด้านอารมณ์/จิตใจ สังคมและจิตวิญญาณ/ปัญญา เราจึงพบเห็นปัญหาของคนในสังคมชนบททุกกลุ่มชาติพันธุ์ ที่ถูกรุมเร้าด้วยปัญหามากมาย ประการ เช่น ปัญหาหนี้สิน สิ่งแวดล้อม โสเภณีเด็ก โรคเอดส์ การอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าในเมือง ยาเสพติด

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาที่ได้ผลิตพระบัณฑิตออกมารับใช้พระศาสนาและสังคม ได้ตระหนักว่าชนบทในเขตภาคเหนือตอนบนมีกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่จำนวนมาก ซึ่งต่างประสบปัญหามากมายหลายประการ พระสงฆ์จึงควรต้องเข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านั้นตามพันธกิจ และยังเป็นการขยายภารกิจการเผยแผ่พระศาสนาไปสู่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เพิ่มมากขึ้น จึงได้จัดทำโครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา (ธรรมจาริก) โดยมีวัตถุประสงค์หลัก ๕ ประการ คือ ๑) เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขา ๒) เพื่อช่วยพัฒนาจิตใจตามแนวพระพุทธศาสนาและตอบสนองนโยบายของรัฐบาลตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ๓) เพื่อให้การศึกษา ภาษา หน้าที่พลเมืองที่ดีตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยตลอดถึงศิลปวัฒนธรรมอันดีงาม ๔) เพื่อช่วยแนะนำและสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารตามพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ และ ๕) เพื่ออบรมสั่งสอนชี้ให้เห็นถึงหลักการดูแลสุขภาพพื้นฐานและพิษภัยของยาเสพติด โรคเอดส์ ตามพื้นที่เป้าหมาย ในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบน

จากการดำเนินโครงการมาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๓ จนถึงปัจจุบัน พบว่ายังไม่สามารถบรรลุเป้าหมายที่วางไว้เท่าที่ควร ทั้งนี้ปัญหาหลักที่ทำให้ยังไม่สามารถบรรลุเป้าหมาย คือ คณะทำงานโครงการซึ่งหมายรวมทั้งคณะกรรมการบริหาร เจ้าหน้าที่โครงการ และพระบัณฑิตอาสาซึ่งปฏิบัติงานในโครงการ ยังขาดแนวคิด กระบวนการ ทักษะ และเทคนิคในการทำงาน ตลอดถึงขาดการสรุปบทวน และทำความเข้าใจในการทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ เพื่อพัฒนาการดำเนินโครงการให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๒. การพัฒนาศักยภาพพระบัณฑิตอาสา

เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้โครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา มีความเข้มแข็ง และสามารถดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์สูงสุด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส) จึงได้ร่วมมือกันดำเนินโครงการการสื่อสารเพื่อพัฒนาพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา เพราะเห็นว่าในอดีตพระสงฆ์เป็นสื่อบุคคลที่มีพลังในการทำงานพัฒนาสุขภาพของคน การรื้อฟื้นและพัฒนาพระสงฆ์ในฐานะสื่อ

บุคคล โดยการร่วมสร้างเสริมและพัฒนาแนวคิดในการพัฒนาสังคมแบบใหม่ เช่น การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา การพัฒนาจากล่างขึ้นบน การใช้การสื่อสารและสื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการพัฒนา และนอกจากนี้ยังต้องเน้นการทำงานแบบเป็นกระบวนการ มีทักษะ และเทคนิคสู่การปฏิบัติในการทำงานพัฒนา เพื่อให้พระบัณฑิตอาสาเข้าใจและเท่าทันสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคม เพื่อนำไปสู่การเข้าใจมูลเหตุแห่งปัญหาสุขภาพที่ประชาชนประสบอยู่ เมื่อพระบัณฑิตอาสาเข้าใจมูลเหตุแห่งปัญหาแล้วจะสามารถพัฒนา ปรับประยุกต์หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาเพื่อสอนคนให้สามารถปฏิบัติให้พ้นทุกข์ได้

นอกจากนี้ยังเป็นโอกาสในการสร้างเสริมและพัฒนาเครือข่ายพระนักพัฒนา ทั้งภายในกลุ่มพระบัณฑิตอาสา และเครือข่ายพระสงฆ์ภายนอกกลุ่ม เช่น กลุ่มพระธรรมจาริก กลุ่มพระนักพัฒนา และกลุ่มพระที่ศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัยสงฆ์อีกด้วย

โครงการการสื่อสารเพื่อพัฒนาพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา มีวัตถุประสงค์หลัก ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อพัฒนาขีดความสามารถด้านแนวคิด กระบวนการ ทักษะและเทคนิคทางด้าน การสื่อสารในการทำงานพัฒนาชุมชนแก่พระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา

๒. เพื่อกระตุ้น/สนับสนุนให้เกิดกิจกรรมที่มีเป้าหมายเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพโดยเครือข่ายพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา

๓. เพื่อสร้างเสริมและพัฒนาเครือข่ายพระบัณฑิตอาสา และพระนักพัฒนาในพื้นที่ภาคเหนือ ให้ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อการเรียนรู้ร่วมกันและการหนุนเสริมซึ่งกันและกัน อันจะนำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานในพื้นที่ของเครือข่ายพระสงฆ์ในภาคเหนือ

การดำเนินงานโครงการ เน้นกลุ่มเป้าหมายหลัก คือ คณะทำงานโครงการพระบัณฑิตอาสา ๗ รูป/คน แก่นำเครือข่ายพระบัณฑิตอาสา ๖ รูป และพระบัณฑิตอาสา ๒๙ รูป ในขณะเดียวกันมีกลุ่มเป้าหมายรอง คือ พระนิสิตชั้นปีที่ ๔ จำนวน ๑๕ รูป พระธรรมจาริก ๓๐ รูป พระสงฆ์ในเครือข่ายพระบัณฑิตอาสา ๒๐ รูป แก่นำผู้นำชุมชน แก่นำเด็กและเยาวชนจากพื้นที่ที่พระบัณฑิตอาสาเข้าไปทำงาน รวมถึงกลุ่มนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ภาคเหนือ โดยมีพื้นที่ดำเนินงานของพระบัณฑิตอาสาที่ได้รับการคัดเลือกให้ปฏิบัติงานในพื้นที่สูง (กลุ่มเป้าหมายเป็นกลุ่มชาติพันธุ์) ใน ๔ จังหวัดภาคเหนือ คือ จังหวัด

เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน และลำปาง ครอบคลุมกลุ่มชาติพันธุ์กระเหรี่ยง ม้ง ลัวะ มูเซอ อาข่า เย้า ลีซอ และไทใหญ่ โดยมีระยะเวลาการดำเนินโครงการจำนวน ๑๘ เดือน เริ่มตั้งแต่วันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๕๐ สิ้นสุดโครงการวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๕๑ ที่ผ่านมานี้เอง

๓. กิจกรรมการพัฒนาศักยภาพพระบัณฑิตอาสา

โครงการการสื่อสารเพื่อพัฒนาพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา ได้กำหนดกิจกรรมหลัก เพื่อการพัฒนาพระบัณฑิตอาสาไว้ดังนี้

๑) การปฐมนิเทศพระบัณฑิตอาสา เพื่อชี้แจงโครงการแนวทางการดำเนินงานโครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา วิเคราะห์อดีต ปัจจุบันและอนาคต บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์/วัดในการพัฒนาชุมชน มีการนำเสนอประสบการณ์การทำงานและส่งต่องานให้รุ่นต่อไป (ข้อมูลชุมชน วิถีชีวิต ภาษา แกนนำกลุ่มต่างๆ กิจกรรม ปัญหาอุปสรรค การแก้ไขปัญหา ข้อเสนอแนะ เช่นสิ่งที่ควรทำ ไม่ควรทำต่อ และข้อควรระวัง ที่พระบัณฑิตอาสารุ่นใหม่จะนำไปปรับใช้) ของพระบัณฑิตอาสา แต่ละอาศรม/เครือข่าย เรียนรู้การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม

๒) การอบรมเชิงปฏิบัติการการให้ความรู้สร้างความเข้าใจเรื่องการสื่อสารและสื่อพื้นบ้าน เพื่อให้พระบัณฑิตอาสาและแกนนำเยาวชนได้วิเคราะห์คุณลักษณะ และการนำไปใช้ประโยชน์ในการทำงานในพื้นที่ องค์ประกอบ/การวิเคราะห์การสื่อสาร (S-M-C-R) และการนำไปใช้ประโยชน์ในการทำงาน การกำหนดกิจกรรม สื่อพื้นบ้าน (องค์ประกอบ รูปแบบ คุณค่า บทบาทหน้าที่ การรื้อฟื้น การสืบทอดและการพัฒนาปรับประยุกต์เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน) การวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา ศักยภาพของคนในชุมชน พุทธธรรมกับการแก้ไขปัญหาชุมชน การพัฒนาโครงการและกิจกรรมจากฐานข้อมูลชุมชน

๓) การพัฒนาโครงการย่อยของพระบัณฑิตอาสา เพื่อให้พระบัณฑิตอาสาที่ผ่านการอบรมมาแล้วนำความรู้ไปพัฒนา/ปรับใช้ในพื้นที่ เช่น การวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของชุมชน วิเคราะห์สื่อและการสื่อสารที่มีในชุมชน การวิเคราะห์สื่อพื้นบ้านในรอบปี การตัดสินใจเลือกสื่อพื้นบ้านเพื่อนำมาปรับใช้ในการแก้ไขปัญหาชุมชน (ใช้มิติอดีตและปัจจุบันในการวิเคราะห์องค์ประกอบ รูปแบบ คุณค่า บทบาทหน้าที่ การรื้อฟื้น การสืบทอด และการพัฒนาปรับประยุกต์เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน) และการกำหนดกิจกรรมบนฐานข้อมูล

๔) การพิจารณาโครงการย่อยของพระบัณฑิตอาสา เพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิได้ช่วยพิจารณาโครงการพร้อมเสนอแนะในประเด็นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาโครงการ การวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของชุมชน การนำแนวคิดเรื่องการสื่อสาร สื่อพื้นบ้าน และพุทธธรรม มาปรับใช้ในการกำหนดกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน

๕) การปรับโครงการย่อยของพระบัณฑิตอาสาตามข้อเสนอแนะจากคณะกรรมการ เพื่อดำเนินการปรับปรุงโครงการย่อยของพระบัณฑิตอาสา โดยมีสรุปประเด็นข้อเสนอแนะ แล้วติดตามงานในพื้นที่ด้วยการหารือปรับแก้โครงการกับพระแกนนำเครือข่ายและพระบัณฑิตอาสาในพื้นที่

๖) สนับสนุนการดำเนินโครงการของพระบัณฑิตอาสา เพื่อพระบัณฑิตอาสาและแกนนำเยาวชนได้วางแผนดำเนินกิจกรรม ตามสโลแกน “ขับเคลื่อนโครงการบนฐานความรู้” ใช้การสื่อสารและสื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือ โดยมีเจ้าหน้าที่ร่วมเป็นพี่เลี้ยง

๗) การสร้างเสริมและพัฒนาเครือข่ายพระบัณฑิตอาสา เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงาน ทั้งภายในเครือข่ายเดียวกันและภายนอกเครือข่าย ในการนำแนวคิดเรื่องการสื่อสาร สื่อพื้นบ้านและพุทธธรรมไปปรับใช้อย่างไรในพื้นที่ กระบวนการทำงาน ปัญหาอุปสรรคและการแก้ไขปัญหาและบทเรียนจากการทำงาน โดยมีคณะทำงานโครงการร่วมในเวทีเพื่อช่วยเพิ่มเนื้อหาทักษะและสรุปประเด็นสำคัญให้กลุ่มเป้าหมายได้เรียนรู้ร่วมกัน และการปรับใช้ในพื้นที่ต่อไป

๘) การพัฒนาศักยภาพ ทักษะ และพัฒนาเครือข่ายแก่แกนนำเยาวชน เพื่อพัฒนาทักษะความกล้าแสดงออก ภาวะผู้นำ การทำงานเป็นทีม และการใช้สื่อต่าง ๆ โดยการสังเกตพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมาย การวิเคราะห์สื่อที่มีอยู่ในชุมชน ศักยภาพ รวมถึงความสนใจของแกนนำเยาวชน และการจัดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่เกี่ยวกับกระบวนการทำงาน ทั้งในเครือข่ายเดียวกันและต่างเครือข่าย

๙) การพัฒนาคณะกรรมการและเจ้าหน้าที่โครงการ มีการพัฒนาโดยการนำแนวคิดที่ทำงานไปปรับใช้ เช่น การสื่อสาร สื่อพื้นบ้าน การวิเคราะห์ชุมชน การมีส่วนร่วม สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม การทำงานแบบเคียงบ่าเคียงไหล่ การเงินการบัญชี ปัญหาจากการทำงาน วิธีการแก้ไขปัญหา

๑๐) การติดตามงาน การติดตามงานอย่างต่อเนื่องเป็นส่วนหนึ่งของการประเมินผล มีทั้งแบบการลงติดตามในระดับพื้นที่ เพื่อให้กำลังใจและร่วมแก้ปัญหาในระดับพื้นที่ สร้างความ

เข้มแข็งให้ในระดับชุมชน และการติดตามงานแบบการจัดเวทีเครือข่าย เพื่อการสร้างความเข้มแข็งระดับเครือข่าย และให้เครือข่ายมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา

๑๑) การประเมินผล เป็นการประเมินทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เช่น การประเมิน ประสิทธิภาพ/ผลที่เกิดขึ้น ผลลัพธ์(output)/ ผลสืบเนื่อง(outcome) และกระบวนการทำงานเพื่อ การเรียนรู้ โดยดูว่าวัตถุประสงค์หรือไม่ (มากน้อยเพียงใด) เพราะใคร และทำอย่างไร รวมทั้ง จะทำให้อยู่ยืนต่อไปอย่างไร คุณภาพของพระบัณฑิตอาสาในเรื่องความรู้ความเข้าใจแนวคิดที่ นำมาใช้ในการทำงาน ทศนคติและทักษะการแปลงแนวคิดสู่การปฏิบัติ คุณภาพของแกน นำเยาวชนเรื่องความรู้ความเข้าใจแนวคิดที่นำมาใช้ในการทำงาน ทศนคติและทักษะการแปลง แนวคิดสู่การปฏิบัติ การมีส่วนร่วมในการคิด การตัดสินใจ การวางแผนและการปฏิบัติ ดูกระบวนการ ในการดำเนินกิจกรรม เช่นการนำแนวคิดที่ใช้ในโครงการไปปรับใช้ การเข้ามามีส่วนร่วมของ คนในชุมชน ความรู้ความเข้าใจของคนในชุมชน ดูกิจกรรมที่เกิดขึ้นและผลที่ตามมา

๔. พระบัณฑิตอาสา : ศักยภาพที่พัฒนา

ในการเสริมสร้างศักยภาพของพระบัณฑิตอาสา ซึ่งทำงานในชุมชนบนพื้นที่สูง ให้เกิด การพัฒนาศักยภาพของตนเองในฐานะสื่อบุคคล และใช้แนวคิดการทำงานด้านการพัฒนาสังคม แบบใหม่ เช่น การมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาจากล่างขึ้นบน การใช้การสื่อสารและสื่อ พื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการทำงาน รวมถึงการทำงานที่เป็นกระบวนการ มีทักษะและเทคนิคสู่ การปฏิบัติในการทำงานพัฒนา เพื่อให้พระบัณฑิตอาสารู้เท่าทันสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของ สังคม และนำไปสู่การเข้าใจมูลเหตุแห่งปัญหาสุขภาพที่ชุมชนประสบอยู่ สามารถประยุกต์หลัก ธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา เพื่อสอนคนให้สามารถปฏิบัติให้พ้นทุกข์และมีสุขภาวะที่ดีได้ต่อ ไป

นอกจากนั้น การดำเนินงานยังมุ่งสร้างเสริม พัฒนา และขยายเครือข่ายการทำงานออกไปยังพระนักพัฒนาทั้งภายในกลุ่มพระบัณฑิตอาสา และเครือข่ายพระสงฆ์ภายนอกกลุ่ม เช่น กลุ่ม พระธรรมจาริก กลุ่มพระนักพัฒนา กลุ่มพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนบนพื้นที่สูง ทั้งแบบเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันและเครือข่ายการ ประสานงานหนุนช่วยการทำงาน การช่วยเหลือกันในลักษณะหัวหน้าช่วยช่วยลูกช่วย พระนิสิต เข้าร่วมฝึกประสบการณ์การทำงานในพื้นที่อาศรมของพระบัณฑิตอาสา เป็นต้น

ทั้งนี้การดำเนินงานยังมุ่งที่จะนำแนวคิดและบทเรียนการดำเนินงานตามแบบของโครงการ ขยายผลไปยังพื้นที่อื่น ๆ รวมถึงเมื่อพระบัณฑิตอาสาผ่านการปฏิบัติศาสนกิจ ความรู้ที่ได้รับและเครือข่ายที่สร้างไว้จากก่อให้เกิดการหนุนเสริมช่วยเหลือกันต่อไป ซึ่งจะเป็นบทเรียนที่สำคัญให้แก่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ เพื่อให้เกิดการพัฒนาแก่พระสงฆ์รุ่นต่อไป

๑) ศักยภาพในการพัฒนาการเรียนรู้

การดำเนินงานในช่วงเริ่มต้นโครงการ มีจุดเน้นการทำงานเพื่อการพัฒนาความรู้ แนวคิดในการทำงานให้แก่พระบัณฑิตอาสาเป็นหลัก ดังนั้นกิจกรรมของโครงการจึงมีลักษณะเป็นรวมศูนย์ โดยโครงการทำหน้าที่เป็นเจ้าภาพหลักในการจัดกิจกรรมประชุมฝึกรวม โดยมีพระบัณฑิตอาสาเป็นผู้เข้าร่วมการประชุมฝึกรวม นอกจากนี้ ยังมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ระหว่างโครงการกับพระบัณฑิตอาสาอย่างชัดเจน โดยโครงการมีบทบาทหน้าที่ในการช่วยสนับสนุนความรู้ แนวคิด ทักษะ เทคนิค กระบวนการ รวมถึงความเข้าใจในการทำโครงการแก่พระบัณฑิตอาสา ในขณะที่เดียวกันพระบัณฑิตอาสาที่มีบทบาทหน้าที่ในการดำเนินโครงการในพื้นที่ตามที่ได้เสนอไว้ ภายหลังจากที่ได้รับการฝึกรวมให้ความรู้และแนวคิดแล้ว ในระหว่างที่พระบัณฑิตอาสาดำเนินโครงการในพื้นที่ โครงการยังได้เข้าไปร่วมหนุนเสริมการทำกิจกรรมของพระบัณฑิตอาสาโดยตลอด ดังนั้นทั้งโครงการและพระบัณฑิตอาสาจะเข้าใจความเป็นมาและกิจกรรมของโครงการโดยตลอด

จากการประเมิน พบว่า พระบัณฑิตอาสาที่มีศักยภาพในการพัฒนาการเรียนรู้ได้ดี แม้ระยะแรกจะมีการต่อต้านอยู่บ้าง แต่เมื่อได้ปฏิบัติงานด้วยตนเอง แล้วพบปัญหาอุปสรรค ก็ได้พยายามแสวงหาแนวทางในการจัดการปัญหา ทั้งด้วยวิธีการหาที่ปรึกษา การทบทวนการดำเนินงานและสรุปผลสู่การปรับปรุงการทำงานในระยะต่อมาได้เป็นส่วนมาก

๒) ศักยภาพในการดำเนินกิจกรรมโครงการ

ในช่วงกลางของการดำเนินโครงการ เป็นช่วงที่พระบัณฑิตอาสาได้เริ่มต้นทำกิจกรรมในพื้นที่ดำเนินงานของตนเอง โครงการ ได้เปิดโอกาสให้พระบัณฑิตอาสาเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการดำเนินกิจกรรมโครงการ และบทบาทในการดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ของพระบัณฑิตอาสาเริ่มมีความเข้มข้นมากยิ่งขึ้นตามลำดับ โดยพระบัณฑิตอาสาสามารถนำแนวคิด ทักษะ เทคนิค และกระบวนการทำงานที่ทางโครงการได้หนุนเสริมโดยตลอดไปใช้ในการทำงานได้ด้วยตนเอง

ทั้งนี้โดยตลอดช่วงการดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ เจ้าหน้าที่ภาคสนามได้ลงพื้นที่เพื่อติดตามหนุนเสริม และเตรียมความพร้อมแก่พระบัณฑิตอาสาก่อนการจัดกิจกรรมเสมอ พร้อมทั้งสรุปและวิเคราะห์การทำงาน และพัฒนาการของพระบัณฑิตอาสาโดยตลอด

๓) ศักยภาพในการสร้างการมีส่วนร่วม

กิจกรรมที่พระบัณฑิตอาสาดำเนินการในชุมชนนั้น เป็นกิจกรรมที่กำหนดให้พระบัณฑิตอาสาทุกรูปดำเนินการโดยการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน เน้นให้ชุมชนรู้สึกมีความเป็นเจ้าของโครงการ กิจกรรม และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการดำเนินกิจกรรมด้วยตนเอง โดยมีพระบัณฑิตอาสาเป็นผู้ทำหน้าที่ตั้งคำถาม เพื่อให้การดำเนินงานไปสู่ผลที่ต้องการ

ผลปรากฏว่าในหลายชุมชน เยาวชน ผู้สูงอายุ และสมาชิกส่วนใหญ่ของชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน วิเคราะห์สื่อพื้นบ้านที่สามารถนำมาใช้ในการสร้างสุขให้ชุมชนได้ แสวงหาแนวทางในการปรับสื่อพื้นบ้านที่เหมาะสมเพื่อการสร้างสุขให้ชุมชน รวมทั้งลงมือดำเนินการใช้สื่อพื้นบ้านที่เลือกมาสร้างสุขให้ชุมชน และที่สุดก็ได้รับผลจากการดำเนินกิจกรรมตามแนวทางที่วางไว้ โดยมีพระบัณฑิตอาสาทำหน้าที่เป็นคนกลางในการประสานให้เกิดความร่วมมือในชุมชน

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการดำเนินกิจกรรมเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ พระบัณฑิตอาสาต้องคอยลดบทบาทลง ให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ วางแผนปฏิบัติ และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น เมื่อชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมก็จะเกิดความตระหนักในการที่จะยกระดับชุมชนให้เข้มแข็ง ในขณะที่พระบัณฑิตอาสาก็ยังมีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนงาน เพราะความศรัทธาในตัวของพระบัณฑิตอาสายังคงมีอยู่อย่างเต็มที่

๔) ศักยภาพในการประสานงานกับองค์กรภาคี

ในการดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ มีความจำเป็นที่จะต้องแสวงหาภาคี เครือข่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานโครงการ ซึ่งพระบัณฑิตอาสาได้ฝึกทำหน้าที่ในการประสานงานกับองค์กรภาคีต่างๆ เช่น คณะสงฆ์ โรงเรียน โครงการพระธรรมจาริก องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในพื้นที่ ส่วนราชการทั้งส่วนกลางและท้องถิ่น ซึ่งทำให้ในหลายพื้นที่ได้รับการสนับสนุนทุนในการจัดกิจกรรมต่อเนื่อง เช่น การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน โดยองค์การบริหารส่วนตำบลในพื้นที่ให้การสนับสนุนงบประมาณดำเนินการ

๕) ศักยภาพในการประยุกต์พุทธธรรมในกิจกรรมโครงการ

จากการดำเนินกิจกรรมในพื้นที่หรือชุมชนเป้าหมาย ซึ่งผ่านการวิเคราะห์ปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ วิเคราะห์สื่อที่จะสามารถนำมาปรับใช้เพื่อการสร้างสุขให้ชุมชน ทำให้พระบัณฑิตอาสาค้นพบว่า แท้จริงแล้วในสื่อพื้นบ้านที่ชุมชนเลือกมาใช้ นั้น มีหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาแฝงอยู่เสมอ เช่น เรื่องศีลห้าในประเพณีกินวอ บ้านแม่ฝักทะเล ที่นำไปสู่การลด ละ เลิกเหล้า สามัคคีธรรมในพิธีการทำขนมเทียน บ้านสล่าเชียงตอง ที่สร้างการมีส่วนร่วมของที่ชาวพุทธและชาวคริสต์

ประการสำคัญ การดำเนินกิจกรรมโครงการของพระบัณฑิตอาสา ได้ใช้หลักอริยสัจ ๔ ในการวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน สาเหตุแห่งปัญหาเหล่านั้น สภาวะที่ชุมชนไม่มีปัญหา และวิธีการที่จะทำให้ปัญหาได้คลี่คลายและสิ้นสุดลง ซึ่งนับเป็นการใช้หลักพุทธธรรมคืออริยสัจ ๔ เป็นเครื่องมือในการดำเนินงานโครงการตลอดระยะเวลาการดำเนินโครงการ

๕) ศักยภาพในการสรุปและนำเสนอผลการดำเนินงาน

หลังจากสิ้นสุดการดำเนินงาน พระบัณฑิตอาสาได้พัฒนาตนเองในการสรุป ประเมินผล และจัดทำรายงานผลการดำเนินงานโครงการ ในรูปแบบสารนิพนธ์ ซึ่งปรากฏว่า ส่วนใหญ่พระบัณฑิตอาสาสามารถสรุปรายงานผลการดำเนินงานอย่างละเอียด จัดทำเป็นรูปเล่มส่งโครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา รวมทั้งการเขียนบทความเพื่อลงตีพิมพ์ในสื่อหนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสารหลายฉบับ รวมทั้งในหนังสือที่ทางโครงการดำริดำเนินการจัดพิมพ์ (ยังรอการจัดพิมพ์) ประการสำคัญ พระบัณฑิตอาสาได้มีโอกาสนำเสนอผลการดำเนินงานโครงการ ในเวทีทางวิชาการ เช่น ในการจัดประชุมทางวิชาการสมาคมมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนานานาชาติ ที่ มจร วังน้อย พระนครศรีอยุธยา การประชุมทางวิชาการงานประจำปี มจร วิทยาเขตเชียงใหม่ เป็นต้น

๕. กินวอ : ตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงสำคัญในชุมชน

การกินวอ (ปีใหม่) หมายถึง ความสุข ปลอดภัย สดุดีสนาน เหมือนกับว่ามีอะไรที่มีสิ่งใหม่เข้ามาในชีวิตของตนเอง ช่วงชีวิตที่มีอะไรที่ใหม่ ๆ เข้ามาในชีวิตย่อมมีความหมายต่อความสุขของคนเราทั้งสิ้น ซึ่งในช่วงปลายเดือนมกราคมหรือต้นเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปีพี่น้องลาหู่ (มูเซอ) ที่จัดกิจกรรมประเพณีกินวอ ซึ่งเป็นการเฉลิมฉลองประเพณีปีใหม่ของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่

บ้านแม่ฝักแหละ ตำบลท่าก้อ อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ล่าหู่ ๒ กลุ่มคือล่าหู่นี้ (มุเซอแดง) และ ล่าหู่ละ (มุเซอดำ) เป็นหมู่บ้านที่มีขนาดใหญ่ มีจำนวน ๑๓๐ หลังคาเรือน มีความเชื่อในทางศาสนาที่หลากหลายคือมีทั้งนับถือลัทธิศาสนาตั้งเดิมและ ศาสนาคริสต์ ปีพุทธศักราช ๒๕๔๗ โครงการได้ส่งพระบัณฑิตอาสาเข้าปฏิบัติงานในชุมชน ในช่วงแรกมีความลำบากเพราะชาวล่าหู่ยังไม่ค่อยศรัทธาความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของ พระสงฆ์มากนัก จากนั้นพระบัณฑิตอาสามีการเรียนรู้ถึงวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรม มีการฟื้นฟูอนุรักษ์สิ่งดีที่อยู่ในชุมชนในครั้งอดีตกาลและกำลังที่จะเหือดหายไปจากสังคมชาวล่าหู่เช่น ประเพณีกินวอ

๑) เรียนรู้ประเพณีกินวอ

ประเพณีกินวอของชาวล่าหู่ที่จัดขึ้นมาตั้งแต่บรรพบุรุษในครั้งอดีต มีการจัดขึ้นเป็นระยะเวลา ๗ วัน โดยแบ่งออกเป็นวันปีใหม่ของผู้หญิง ๔ วันและวันของผู้ชาย ๓ วัน ในเทศกาล ประเพณีกินวอเป็นการเฉลิมฉลองต้อนรับเทพเจ้าวอ ซึ่งเป็นเทพเจ้าที่กลุ่มชาติพันธุ์ล่าหู่ให้ความเคารพอย่างมาก เพราะท่านเป็นผู้คอยช่วยปกป้องคุ้มครองให้ชาวบ้านมีความสงบสุข ประเพณี กินวอตั้งเดิมของชาวล่าหู่ในครั้งอดีตนั้นจัดกันเฉพาะแต่กลุ่มของชาวล่าหู่กันเอง คนข้างนอกหมู่บ้านไม่สามารถเข้าไปร่วมกิจกรรมได้ สิ่งที่น่าประทับใจอีกประการหนึ่งที่ผู้เฒ่าผู้แก่ได้บอกกล่าวเมื่อ ได้สนทนาคือ ในอดีตนั้น ประเพณีกินวอไม่มีสิ่งเสพติด มีแต่น้ำชาที่ใช้ต้อนรับญาติพี่น้องที่มา เยี่ยมบ้าน เพื่อป้องกันการทะเลาะวิวาทความเดือดร้อนความทุกข์กายและทุกข์ใจในภายหลัง

ปราชญ์ชาวบ้าน (ปู่จอง) ได้บอกกล่าวอีกว่าประเพณีกินวอของชาวล่าหู่ คือการยกย่อง ให้เกียรติแก่ผู้หญิง เมื่อประเพณีกินวอเริ่มจัดขึ้นจะจัดให้ผู้หญิงก่อน ๔ วัน เสร็จจากกิจกรรมของผู้หญิงแล้วก็ต่อกับกิจกรรมของผู้ชาย ๓ วันรวมทั้งหมดเป็น ๗ วัน เหตุที่ต้องให้ผู้หญิงจัดกิจกรรม ก่อนผู้ชายมีเหตุผลที่ปราชญ์ของชาวล่าหู่ได้บอกว่า ผู้หญิงนั้นเป็นผู้ที่ทำงานหนัก และมีความเสีย สละ อดทน ในการทำงานหนักมาก อีกทั้งผู้หญิงยังเป็นผู้ที่มีงานมาก ทั้งงานที่ละเอียดอ่อนและ งานที่ต้องใช้แรงงานหนักกว่าผู้ชาย

๒) ประเพณีกินวอกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ประเพณีกินวอในปีที่พระบัณฑิตอาสาร่วมดำเนินการมีความแตกต่างจากปีก่อน ๆ เพราะ

ก่อนมีประเพณีกินวอ มีพระอำนาจ พุทธรวิโส พระบัณฑิตอาสาประจำอาศรม ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และชาวบ้านแม่ฝักแหะมีการประชุมหารือกันในการจัดประเพณีกินวอที่มีคุณค่าความหมายดั้งเดิมเหมือนอดีต จากเวทีประชุมชาวบ้านมีข้อเสนอจากชาวบ้านว่า การกินวอในปีนี้จะมีความแตกต่างจากปีก่อนที่มีการทะเลาะวิวาทกัน ทุกครอบครัวหลังจากเสร็จสิ้นพิธีกรรมต่างก็มีหนี้ที่รุงรัง ทำให้ชุมชนเกิดความแตกแยกกัน เพราะต่างคนต่างครอบครัวไม่อยากเสียหน้าเสียเกียรติ มีการนำเงินไปซื้อเหล้าเบียร์ดื่มกันอย่างขาดสติ ที่ประชุมมีมติเห็นชอบว่าในปีนี้เป็นปีมงคลสมัยที่พ่อหลวงมีพระชนมายุ ๘๐ ชันษา ชาวลาหู่อยากทำความดีโดยการรักษาศีล ๕ ตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา เพื่อถวายในหลวงในโอกาสที่ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๘๐ พรรษา อีกทั้งยังเป็นการสร้างความดีของชุมชน ครอบครัว และตนเอง กระแสของการตอบรับที่จะมีการลด ละ เลิก อบายมุขในวันจัดกิจกรรมประเพณีกินวอ ทำให้ชาวบ้านได้ประหยัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นของครอบครัวลงมาก

๓) ศีล ๕ กับวิถีความเชื่อของชาวลาหู่

ชาวลาหู่ยังคงรักษาประเพณีวัฒนธรรมของตนเองให้เหมือนกับที่บรรพบุรุษได้ทำสืบต่อ ๆ กันมาตั้งแต่ครั้งอดีต แต่ชาวบ้านก็ยังคงไปมาหาสู่กันในตอนกลางคืนเหมือนเดิม ผู้เฒ่าผู้แก่โดยส่วนมากก็ไปเยี่ยมกัน ที่สังเกตเห็นในคืนนี้ไม่มีสุราที่นำมาต้อนรับผู้ที่มาเที่ยวหา โดยเฉพาะบ้านของปู่จอง ซึ่งเป็นเจ้าพิธีกรรมของหมู่บ้านแม่ฝักแหะ ปู่จองบอกว่าตนเองนั้นนับถือพระเจ้าล้านจจะ อันเป็นพระพุทธรูปองค์หนึ่งของชาวลาหู่ ในวันพระทั้งขึ้น – แรม ๑๔ หรือ ๑๕ ค่ำ ปู่จองจะถือศีลคือไม่กินเนื้อสัตว์และไม่ทำงานทุกอย่าง ส่วนเรื่องของสุรายาเสพติดนั้นปู่จองไม่ได้มาตั้งแต่เด็กแล้ว

ประเพณีกินวอวันที่ ๖ ซึ่งเป็นวันที่ ๒ ของฝ่ายผู้ชาย ก็เหมือนกันกับช่วงแรกของฝ่ายผู้หญิงแต่ว่าวันนี้ไม่มีการรดน้ำ ดำหัว เหมือนกับวันของผู้หญิง ในช่วงเวลาตอนเย็นของวันนี้ชาวบ้านก็มารวมตัวกันที่ลานจะคี่ เพื่อรอการเต้นจะคี่ การเต้นจะคี่บางหมู่บ้านก็จะเต้นกันตลอดทั้งคืน ตั้งแต่หัวค่ำ จนถึง ๖ โมงเช้าของอีกวัน แต่ก็มีบางหมู่บ้านที่ยังคงรักษาประเพณีแบบนี้ ส่วนบ้านแม่ฝักแหะนั้น ส่วนมากจะเต้นกันตั้งแต่หัวค่ำจนถึงช่วงเที่ยงคืนก็อาจเลิกกลับบ้าน ในกรณีที่มีเหตุการณ์ทะเลาะวิวาทกันในบริเวณลานเต้นจะคี่ ชาวบ้านก็จะช่วยกันแยกห้ามไม่ให้มีเรื่องทะเลาะกัน แต่เมื่องานกินวอปีใหม่เสร็จสิ้นแล้ว ทางพ่อหลวงและปู่จอง กรรมการหมู่บ้าน

ก็จะประชุมกันเพื่อปรับสินไหมบุคคลที่เกิดทะเลาะวิวาทกัน ซึ่งเป็นการลงโทษผู้กระทำผิดในวัน ประเพณีของหมู่บ้าน

วันสุดท้ายของประเพณีกินวอ เป็นวันที่หมู่บ้านอื่นมาตอบแทน เมื่อหมู่บ้านอื่นมาถึง ชาวบ้านได้มาต้อนรับและร่วมกันเดินจะคี่ที่ลานจะคี่ของหมู่บ้าน เสร็จแล้วแต่นำสิ่งของมามอบ ให้กับปู่จ้อง และพ่อหลวง หลังจากนั้นผู้นำทั้งสองก็ให้พรแล้วแจกสิ่งของเหล่านี้แก่ชาวบ้าน เพราะ สิ่งของเหล่านี้เป็นของที่มีมงคลในวันปีใหม่ เพื่อให้เป็นสิริมงคลต่อตนเองและครอบครัวตลอดปี สิ่งเหล่านี้ชาวลาหู่มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีธรรมทางพระพุทธศาสนาตลอดมา แต่ไม่รู้ว่าสิ่งที่ ทำเป็นหลักธรรมของพระพุทธศาสนา เพราะไม่เคยมีพระสงฆ์เข้ามาเผยแผ่หลักธรรมในชุมชน วันนี้ ที่บ้านแม่ฝักแหละคงมีความสงบร่มเย็นที่มีการประสานสัมพันธ์กันทั้ง บ้าน วัด โรงเรียน (บวร) นำพาครอบครัวชุมชนมีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันบนฐานความเชื่อ วัฒนธรรม ของชาวบ้านลาหู่และการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาด้วยการทำดี ละชั่ว ทำจิตของตนให้ผ่องใส สุดท้ายปลายฝันคือความสุขสงบ ทั้งกายและใจของชาวบ้านบ้านแม่ฝักแหละและ คนรอบข้างทุกคน

๖. บทสรุป

โครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา ได้ดำเนินการมาเป็นเวลา ๑๐ ปีเต็ม ได้ ผ่านประสบการณ์ที่น่าสนใจเรียนรู้ที่หลากหลาย เริ่มจากการเลือกพื้นที่ดำเนินงานที่เป็นอาศรมพระ ธรรมจาริกและลอกแบบวิธีการในการทำงานจากโครงการพระธรรมจาริก พัฒนาสู่การสร้างพื้นที่ รูปธรรมที่ตนเองบุกเบิกดำเนินงาน ลองผิดลองถูกมาอีกระยะหนึ่ง กระทั่งมีโครงการการสื่อสาร เพื่อพัฒนาพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา ได้เสริมกระบวนการในการทำงานเป็นเวลาปีครึ่ง

พระบัณฑิตอาสาได้เริ่มพัฒนาศักยภาพในหลายๆ ด้าน เช่น ศักยภาพในการ พัฒนาการเรียนรู้ ศักยภาพในการดำเนินกิจกรรมโครงการ ศักยภาพในการสร้างการมีส่วนร่วม ศักยภาพในการประสานงานองค์กรภาคี ศักยภาพในการประยุกต์พุทธธรรมในกิจกรรมโครงการ และศักยภาพในการสรุปและนำเสนอผลการดำเนินงาน ในขณะเดียวกัน ผลที่ปรากฏในระดับ ชุมชนก็เป็นที่ยอมรับว่ามีผลสำเร็จมากกว่าช่วงที่ผ่านมา มีหลายตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม เช่น กิน วอสร้างสุข ที่นำไปสู่แผนและการดำเนินงานเพื่อลด ละ เลิกเหล้าในชุมชนบ้านแม่ฝักแหละ ตาม

หลักศีลห้าและอบายมุข ประเพณีเจ้าหัวศีล กับการฝึกฝนการไม่เบียดเบียนชีวิตด้วยการกินเจ และการลด ละ เลิกเหล้า ในประเพณีในชุมชนบ้านหัวศาลา ตามหลักศีลห้าและอบายมุข พิธีการทำขนมเทียน กับการสานสามัคคีในหมู่สมาชิกต่างศาสนาในชุมชนบ้านสล่าเชียงทอง ประเพณีแต่งงาน กับการสร้างเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในชุมชนบ้านแม่คิง ตามหลักสังคหวัตถุธรรม ประเพณีเข้าลุยไฟ กับการส่งเสริมความเสียสละ ตามหลักขรราวาสธรรม เป็นต้น

นับเป็นข้อค้นพบจากการเรียนรู้ของพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขาที่สำคัญ อันจะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการดำเนินงานโครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขาในอนาคตให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้นต่อไป

ว่าง